

نگرش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به موضوع شهادت و ارائه الگوی آماری - احتمالی برای جامعه آماری*

**
دکتر محمود سعیدی رضوانی

سیدجمال‌الدین موسوی مشهدی

حسین باغگلی

چکیده

در این مقاله نگرش دانشجویان به موضوع شهادت (در چهار مقوله نگرش به مفهوم شهادت، دفاع مقدس، شهادت طلبی و الگوپذیری از شهیدان) و عوامل مؤثر در نگرش به شهادت و همچنین قدرت پیش‌بینی هر یک از این عوامل بررسی شده است. در این تحقیق، از روش پیمایشی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش، تمام دانشجویان دختر و پسر دانشگاه فردوسی مشهد، در نیم‌سال دوم تحصیلی ۱۳۸۷-۱۳۸۸ بوده است. نمونه آماری، تعداد ۸۰۱ نفر (۲۸۵ پسر و ۵۱۶ دختر) از دانشجویان مذکور است، که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند. برای سنجش نگرش دانشجویان به ابعاد شهادت، از یک مقیاس محقق ساخته استفاده شد. پایایی این پرسشنامه، از دو روش تکرار در طی زمان و محاسبه آلفای کرونباخ (۰/۹۲) مورد تأیید قرار گرفت. یافته‌های مربوط به چهار مؤلفه مورد پژوهش، نشان می‌دهد که دانشجویان به‌طور معناداری، به سمت موافق طیف، تمایل دارند، اما دانشجویان در سه حوزه شهادت‌طلبی، نگاه به دفاع مقدس و الگوپذیری از شهید، به سطح مطلوب (موافقت) نرسیده‌اند. تحلیل رگرسیون چند متغیره، نشان می‌دهد که از بین عوامل مورد بررسی، تنها هویت دینی و هویت ملی قادر به پیش‌بینی نگرش افراد به شهادت هستند؛ در این زمینه هویت دینی از قدرت پیش‌بینی بیشتری (۴۳٪) نسبت به هویت ملی (۱۲٪) برخوردار است.

واژه‌های کلیدی: دانشگاه فردوسی، نگرش، شهادت

* این پژوهش با اعتبارات معاونت پژوهش و نوآوری دانشگاه فردوسی مشهد انجام شده است.
** دانشیار دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد
*** کارشناس ارشد آمار ریاضی
**** دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه فردوسی مشهد
تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۱۲/۱۱ تاریخ تأیید: ۱۳۸۹/۰۹/۱۹

مقدمه و بیان مسئله

هر جامعه‌ای در دوره‌های مختلف حیات خود، با بحران‌های متفاوتی روبه‌رو می‌شود. در برخی از موارد، پیامد این بحران‌ها باعث نابودی فرهنگ جامعه می‌شود و در پاره‌ای از موارد، این بحران‌ها موجب رشد جامعه و تغییر نگرش افراد جامعه به زندگی می‌شود. پدیده جنگ و درگیری در یک جامعه، می‌تواند درونی یا بیرونی باشد و در هر صورت اگر این پدیده در جهت حرکت جامعه به سوی آرمان‌ها و اهداف کلی مورد انتظار تفکر اجتماع باشد، ارزشمند است و پایداری و مقاومت بر سر اصول مورد قبول جامعه، ارزش تلقی می‌شوند. دفاع از وطن در مقابل دشمن بیرونی و متجاوز، به عنوان یک ارزش اجتماعی محسوب می‌شود و قابلیت توجه اجتماعی را کسب می‌کند (رفیع‌پور، ۱۳۸۰، ص ۱۳۷).

در زمان جنگ، گروهی از بزرگ‌ترین سرمایه خود در زندگی (جان خود) می‌گذرند و آن را در جهت آرمان‌های اجتماع از دست می‌دهند. از آنجا که اصل دفاع از وطن به عنوان یک ارزش اجتماعی جایگاه خود را پیدا نموده است، این افراد از هویت و جایگاه اجتماعی خاصی برخوردار می‌شوند. این ارزش اجتماعی فارغ از نوع جامعه (دینی یا غیر دینی بودن) حکایت‌گر فداکاری افرادی است که با گذشتن از جان خود، امنیت را برای جامعه به ارمغان آورده‌اند (سعیدی و همکاران، ۱۳۸۷). اما مفهوم شهادت، که بیشتر در فرهنگ جامعه دینی جایگاه خاص دارد، نه تنها ارزشمند تلقی می‌شود، بلکه پدیده‌ای مقدس است که شهید را به جایگاهی ارزشمند در نزد پروردگار نائل می‌گرداند و به حرکت فرد در مسیر رشد و تکامل سرعت می‌بخشد. درحقیقت می‌توان گفت، شهید از دیدگاه جامعه از منزلت اجتماعی ویژه‌ای برخوردار می‌شود. آیزنشتات (۱۹۶۸) منزلت را یک پاداش اجتماعی بنیادی و نماد پایگاه فرد مورد نظر تعریف می‌کند (ملک، ۱۳۸۳، ص ۸). با این توضیح، منزلت اجتماعی به مجموعه‌ای از امتیازها و پاداش‌هایی گفته می‌شود که افراد یک جامعه به یک نقش می‌دهند، که برخاسته از میزان مؤثر و مفید بودن آن نقش، با توجه به فضای حاکم و موجود می‌باشد. بنابراین باید توجه داشت که این منزلت در زمان‌ها و فضاهای متفاوت می‌تواند از درجه اعتبار متفاوتی برخوردار باشد. فرهنگ شهادت در جامعه دینی، گاهی در سطح گفته‌ها و تعاریف قرار دارد و در برهه‌ای از زمان (در طی بحرانی که برای جامعه پیش می‌آید)، به مرحله عمل و عینیت می‌رسد و در اینجاست که اثرگذاری آن بر فرهنگ جامعه کاملاً قابل مشاهده می‌باشد.

اگرچه از پایان دفاع مقدس سال‌های زیادی نمی‌گذرد، اما واقعیت آن است که (براساس آنچه پیش‌تر گفته شد) فرهنگ شهادت و به‌ویژه «شهادت‌طلبی» در شرایط غیر

جنگ، در سطح گفته‌ها و تعاریف قرار دارد، ولی در زمان‌هایی که نیاز به آن باشد، به مرحله عمل و عینیت می‌رسد و چگونگی کمیت و کیفیت اثرگذاری آن در دفاع از اسلام و کشور مشخص خواهد شد. با بررسی نگرش‌های موجود در جامعه و شناخت تغییرات آنها، تا اندازه‌ای می‌توان رفتار افراد یک جامعه را پیش‌بینی نمود.^۱ همچنین بررسی مداوم نگرش افراد نیز می‌تواند، عامل مناسبی برای جلوگیری از وقوع برخی پیامدهای نامطلوب باشد و به این وسیله، ما خود را برای تغییر و تحولاتی که در آینده در جامعه رخ خواهند داد، آماده نماییم (به نقل از: سازمان جوانان).

نگرش به شهادت و دفاع مقدس، در دوران جنگ بیشتر از سنخ رویکرد «حماسی - عقیدتی» بوده است و در سال‌های پس از جنگ، این رویکرد به رویکردی «عقلانی - انتقادی» تبدیل شده است (غیاثوند، ۱۳۸۷). بر این اساس، بررسی نگرش افراد در دوران پس از جنگ، با توجه به رویکرد مطروح در این زمان، به مقوله ایشار و شهادت، اگرچه نمی‌تواند به صورت کامل آمادگی افراد را برای جانبازی و دفاع از میهن و دین، در جنگ‌های آینده پیش‌بینی نماید، ولی می‌تواند تا حد زیادی مبین آمادگی افراد در امر مذکور باشد، زیرا همچنان که در بخش چارچوب مفهومی این مقاله آمده است، نگرش، مبین میزان آمادگی افراد برای عمل است؛ اگرچه تنها شرط لازم نیست.

پژوهش حاضر، نگرش دانشجویان در موضوع کلی شهادت در حیطه شناختی (نگرش نسبت به مفهوم شهادت)، حیطه عاطفی (نگرش نسبت به دفاع مقدس) و حیطه عملی (شهادت‌طلبی و الگوپذیری از شهیدان) را، بررسی کرده است. سپس پیش‌بینی‌پذیری به شهادت، توسط متغیرهای مندرج در چارچوب مفهومی (جنسیت، تأهل، محل سکونت، سن، هویت دینی و هویت ملی) محاسبه شده است.

چارچوب مفهومی و سؤالات پژوهشی

با توجه به اینکه نگرش به شهادت و عوامل مؤثر بر آن، مفاهیم بنیادی این پژوهش را تشکیل داده‌اند، در این بخش ابتدا به کالبد شکافی نگرش پرداخته‌ایم. در مرحله

۱. البته باید توجه کرد که فایده عملی سنجش نگرش به شهادت، تنها به سنجش آمادگی افراد برای عمل (دفاع و شهادت) محدود نمی‌شود. زیرا با اندکی تسامح و با نگاه موضوعی به مقوله‌های این پژوهش، می‌توان نوعی شمول «زمانی» را لحاظ کرد. نگرش به مفهوم شهادت و الگوگیری از شهیدان مربوط زمان حال است. موضوع «نگرش نسبت به دفاع مقدس» مربوط به رویدادی است که به هر حال پایان یافته است. موضوع نگرش، نسبت به شهادت‌پذیری، بیشتر مربوط به دفاع‌های مقدس احتمالی در آینده است. بنابراین یافته‌های این پژوهش، علاوه بر آنچه در بالا بیان شد، می‌تواند تصویری از وضعیت میزان الگوگیری از شهیدان که بیشتر در زمان حال مؤثر است، را به نمایش گذارد.

بعدی مؤلفه‌های نگرش به شهادت توضیح داده شده است، سپس عوامل اجتماعی را مستند به پیشینه آورده‌ایم و در پایان با ارائه چارچوب‌های مفهومی، سؤالات پژوهشی مشخص شده‌اند.

مرور دیدگاه‌های صاحب‌نظران، مانند کرچ و کراچفیلد^۱ (به نقل از: کریمی، ۱۳۸۰)، هنرسون^۲ (۱۳۸۱)، زانا،^۳ السان^۴ و فازیو^۵ (۱۹۸۰)، کوهن^۶ (۱۳۷۸)، استوتزل^۷ (۱۳۵۴)، باگوزی^۸ (۱۹۸۱)، جرد بهنر و میکائیل وانک^۹ (۱۳۸۴)، احدیان و آقازاده (۱۳۷۸) (به نقل از: از: کاظمی و سعیدی، ۱۳۸۳)، برکلر^{۱۰} (۱۹۸۴)، آیزر و پلایت^{۱۱} (۱۹۸۸) (به نقل از: فردانش و حاتمی، ۱۳۸۳)، راین^{۱۲} (۱۹۸۵)، گلمسن و آلبریسین^{۱۳} (۲۰۰۶)، فیش باین و آیزن^{۱۴} (۱۹۷۵) (به نقل از: سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۴) و ا. ان. اوپنهایم^{۱۵} (۱۳۶۹) نشان می‌دهد که در محتوای دیدگاه آنها راجع به چیستی نگرش، تفاوت چندانی وجود ندارد،^{۱۶} زیرا همه صاحب‌نظران مذکور، بر تأثیر نگرش، بر رفتار انسان‌ها تأکید کرده‌اند و همین موضوع، اهمیت توجه به سنجش نگرش و در پی آن، تلاش در جهت تغییر نگرش‌ها را اثبات کرده است. البته نگرش، شرط لازم تحقق رفتار نیست و به همین دلیل، عده‌ای از صاحب‌نظران، نظیر طالیبی (۱۳۸۱) کوشش خود را صرف توصیف و تبیین شکاف نگرش‌ها و کنش‌ها ساخته‌اند (به نقل از: سعیدی، ۱۳۸۶). این صاحب‌نظران با ارائه شواهدی از انجام رفتارها و بروز عملکردهای منافی نگرش‌ها در برخی افراد و گروه‌ها (مثلاً شکاف بین اعتقادات الهی با اعمال فردی و به‌ویژه اجتماعی - اقتصادی گروه‌های مختلف دست‌اندرکار بازار) تلاش کرده‌اند، مسیر پژوهش‌ها را از سنجش ارزش‌ها و نگرش‌ها، به تبیین شکاف نگرش‌ها و کنش‌ها انتقال دهند. اگرچه پژوهش‌های مربوط به چرایی فاصله بین نگرش و کنش در جای خود ارزشمند است، ولی به نظر می‌رسد نوعی مغالطه در

1. Krech and Cruchfield

3. Mark P. Zanna

5. Russell H. Fazio

7. Stoeizel, Jean

9. Bihner and Wanke

11. Eiser & Pligt

13. Glasman & Albarracin

15. Oppenheim Abraham Naftal

2. Henerson, Marlen

4. James M. Olson

6. Cohen Arthur Robert

8. Bagozzi

10. Breckler

12. Rhine

14. Bayen & Aizen

۱۶. دیدگاه مؤلفان این مقاله، در این موضوع، دقیقاً مخالف دیدگاه فردانش و حاتمی (۱۳۸۳) در مقاله «تأملی بر مقوله نگرش در حیطه عاطفی برنامه‌های درسی» است. آنها تأکید می‌نمایند که در تعریف و تحدید مفهوم نگرش، توافق اندکی بین صاحب‌نظران وجود دارد و نیز معتقدند تناقض‌های قابل تأملی مطرح هستند. قابل توجه آنکه فردانش و حاتمی، در ادامه این ادعا نه تنها شواهدی دال بر اثبات دیدگاهشان ارائه نکرده‌اند، بلکه به جای آن تصریح می‌کنند که: اگرچه اختلاف نظرهایی در بین تعاریف مطروحه به چشم می‌خورد، با این وجود همه صاحب‌نظران، چندبعدی بودن نگرش و تأثیر آن در بروز رفتارها را تأیید می‌کنند.

تفسیر اظهار نظرهایی مانند «نگرش‌ها ممکن است به عمل منتهی شوند و یا ممکن است به عمل منجر نشوند» وجود دارد که گرفتار شدن در آن می‌تواند به نوعی از اهمیت توجه به نگرش‌ها بکاهد.

اگرچه باید پذیرفت که در افراد یا گروه‌هایی، به دلایل مختلفی نظیر عملکرد نادرست برخی رهبران فکری، تضاد میان نگرش‌های مختلف، عدم استحکام نظام ارزشی و...، کنش‌هایی منافی نگرش‌های صحیح وجود دارد؛ اما آیا در این موضوع که همواره افرادی که دارای نگرش مثبت‌تر نسبت به یک موضوع (مثلاً شهادت) هستند، آمادگی بیشتری برای انجام عمل مرتبط به موضوع (مثلاً حضور در جبهه‌ها) را دارند، تردیدی هست؟ به نظر می‌رسد اصرار فراوان بر پدیده شکاف نگرش و کنش و نهضت پژوهشی‌ای که پس از آن ایجاد شده است، به لحاظ عدم توجه به گروه مقایسه و محدود کردن پژوهش در گروه دارای نگرش مثبت، نسبت به یک موضوع، تا اندازه‌ای به خطا رفته است.

اگرچه در این مقاله به تأثیر نگرش بر رفتار تأکید شده و بر آن اساس، بر اهمیت سنجش نگرش به شهادت استدلال شده است، ولی لازم به یادآوری است که صاحب‌نظران بر سه بُعد شناختی، عاطفی (احساسی) و رفتاری نگرش تأکید کرده‌اند. همان‌گونه که السن^۱ نیز تصریح می‌کند که اگر هر سه بُعد نگرش در افراد قوام یافته باشد می‌توان تا حد زیادی آن را مقوم «رفتار» دانست. در این پژوهش نیز بر هر سه بُعد نگرش نسبت به موضوع «شهادت» توجه شده است و از سوی دیگر، عوامل مؤثر بر شهادت مورد لحاظ قرار گرفته‌اند. براساس تحقیقات انجام‌شده، ارتباط متغیرهای زیر با نگرش به شهادت مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

جنسیت: در پژوهش امیری (۱۳۷۹) وضعیت نگرش به نفع دختران دانش‌آموز است. در پژوهش نصرآبادی و رفیعی (۱۳۸۵) به نفع پسران دانش‌آموز است و در پژوهش بالاخانی (۱۳۸۷) تفاوت معنادار بین دو گروه پسران و دختران دانشجو ملاحظه نشده است و براساس پژوهش زاهد (۱۳۸۷) مردان، بیش از زنان در شرایط جنگی آمادگی ایشار دارند و نیز در میان دانش‌آموزان مدارس شاهد، براساس تحقیق قاسم‌زاده (۱۳۸۶) پسران نگرش مثبت‌تری دارند.

محل سکونت: در پژوهش زحمتکش و بسکابادی (۱۳۸۱) وضعیت نگرش، به نفع دانش‌آموزان روستایی (در مقایسه با دانش‌آموزان شهری) است و براساس زاهد (۱۳۸۷)

1. Olson

روستاییان و افراد کم‌درآمد در شرایط جنگی آمادگی بیشتری برای ایشار دارند و براساس بالاخانی (۱۳۸۷) دانشجویان طبقه اقتصادی - اجتماعی محروم‌تر، نگرش مثبت‌تری داشته‌اند. ضمناً براساس پژوهش قاسم‌زاده (۱۳۸۶)، دانش‌آموزان مدارس شاهد که از خانواده‌های محروم‌تر بودند نسبت به خانواده‌های غنی، نگرش مثبت‌تری دارند و براساس پژوهش غیاثوند نیز در خانواده‌های ایتارگر رابطه معناداری بین دو متغیر بالا بودن پایگاه اقتصادی و نگرش مثبت به ارزش‌های ایتارگری وجود دارد.

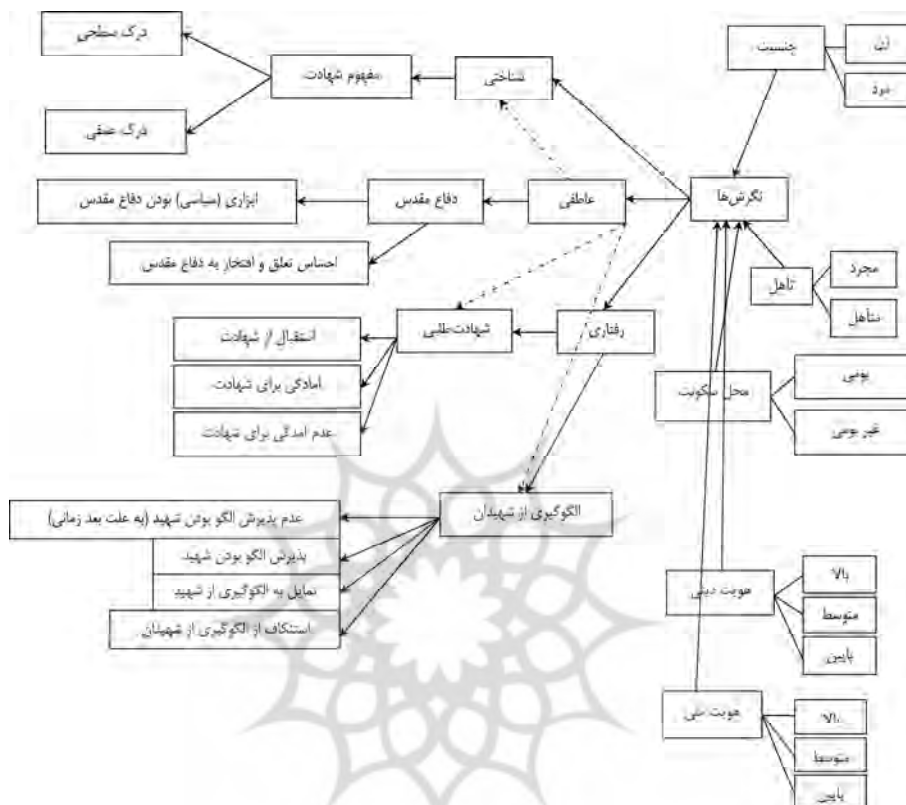
رشته تحصیلی: براساس پژوهش امیری (۱۳۷۹) دانش‌آموزان رشته هنر، براساس زحمتکش و بسکابادی (۱۳۸۱) دانش‌آموزان رشته انسانی، دانش‌آموزان مدارس دولتی (در مقایسه با مدارس غیر انتفاعی)، نگرش مثبت‌تری نسبت به دیگران داشته‌اند. ضمناً براساس پژوهش بالاخانی (۱۳۸۷) و قاسم‌زاده (۱۳۸۶) متغیر مورد بحث تأثیری بر نگرش شهادت نداشته است.

نوع خانواده (شاهد بودن/ نبودن): براساس پژوهش امیری (۱۳۷۹)، بین نگرش به شهادت و شاهد بودن رابطه مثبت معنادار وجود دارد. براساس یافته‌های پژوهش غیاثوند (۱۳۸۸) میزان آگاهی و نگرش مثبت فرزندان شاهد و ایتارگر، از افراد عادی بیشتر است. ضمناً براساس گنجی (۱۳۸۸) وضعیت دینداری خانواده‌های شاهد، در دو بعد اعتقادی و عاطفی مطلوب است. ولی در بعد مناسکی چندان مطلوب نیست. محمدی (۱۳۸۶) نیز میزان آشنایی خانواده‌های شاهد و ایتارگر را به ارزش ایتارگری در سطح بالایی ارزیابی می‌کند و براساس پژوهش رضایی و غیاثوند (۱۳۸۶) ۷۲٪ فرزندان شاهد و ایتارگر، روحیه شهادت‌طلبی دارند و ۱۸٪ مخالف و ۱۰٪ بی‌نظر هستند.

تأهل و سن: براساس پژوهش محمدی (۱۳۸۶) هر دو متغیر تأهل و سن، رابطه مستقیم معنادار با نگرش مثبت به شهادت دارند.

هویت دینی و هویت ملی: براساس پژوهش عزیزی (۱۳۸۵) روحیه ایشار باعث تقویت هویت ملی در افراد می‌شود. براساس پژوهش غیاثوند (۱۳۸۸) افراد دارای گرایش به ارزش‌های فراملی، نسبت به ارزش‌های ایتارگری گرایش مثبت‌تری دارند و براساس ازغندی (۱۳۸۰) افرادی که بیشتر در مراسم مذهبی شرکت می‌کنند، نگرش مثبت‌تری به موضوع شهادت دارند. براساس قائمی (۱۳۷۷) نیز می‌توان چنین نتیجه گرفت افرادی بیشتر با منابع سرگذشت‌نامه‌ای شهیدان ارتباط دارند، آگاهی و نگرش مثبت‌تری نسبت به شهدا دارند.

به این ترتیب، با لحاظ مؤلفه‌های نگرش به شهادت و عوامل احتمالی مؤثر بر آن، چارچوب مفهومی مقاله حاضر در ذیل ترسیم شده است.

بنابراین هفت سؤال پژوهشی طرح گردید که سازمان‌دهی پژوهش، در راستای پاسخگویی به این سؤالات انجام شد.

سؤالات پژوهش

۱. نگرش دانشجویان نسبت به مفهوم شهادت چیست؟ (از نگرش سطحی تا نگرش عمقی)
۲. نگرش دانشجویان نسبت به دفاع مقدس چیست؟ (از نگرش منفی تا نگرش مثبت)
۳. نگرش دانشجویان نسبت به شهادت‌طلبی چگونه است؟ (از عدم آمادگی برای مبارزه و شهادت تا آمادگی کامل)
۴. نگرش دانشجویان نسبت به الگوپذیری از شهیدان چگونه است؟ (از نپذیرفتن و رد الگوها تا پذیرش و به‌کارگیری الگوها)

۵. وضعیت هویت دینی و ملی دانشجویان چگونه است؟^۱
۶. در مؤلفه‌های چهارگانه شهادت (نگرش نسبت به مفهوم شهادت، دفاع مقدس، شهادت‌طلبی و الگوپذیری از شهیدان) تفاوتی بین دانشجویان (برحسب متغیرهای سن، جنسیت، تأهل، شاهد بودن، محل سکونت، سطح هویت دینی و سطح هویت ملی) وجود دارد؟
۷. هر یک از متغیرهای سن، جنسیت، تأهل و شاهد بودن، محل سکونت و همچنین دو عامل هویت دینی و هویت ملی تا چه اندازه، می‌تواند پیش‌بینی‌کننده نگرش به مقوله‌های چهارگانه شهادت (مقوله‌های مورد بررسی در این پژوهش) باشد؟

روش پژوهش

با توجه به اینکه هدف پژوهش حاضر، بررسی نگرش دانشجویان به ابعاد مختلف شهادت و بررسی عوامل احتمالی تأثیرگذار، شامل: جنسیت، تأهل، شاهد بودن، سن، محل سکونت، بومی بودن، هویت ملی و هویت دینی بر این مهم بوده است، بنابراین از روش پیمایشی استفاده گردید. در این پژوهش، به منظور بررسی نگرش دانشجویان در خصوص شهادت، از مقیاس نگرش به ابعاد شهادت، که یک مقیاس محقق ساخته است، استفاده گردید. همچنین برای سنجش هویت دینی و هویت ملی، از مقیاس مورد استفاده در تحقیقات حوزه معاونت دانشجویی و فرهنگی دانشگاه فردوسی مشهد، که روایی و پایایی آن قبلاً در تحقیقات این معاونت بررسی شده است، استفاده شد. پایایی این مقیاس در تحقیقات این معاونت برابر ۰/۸۰ اعلام گردیده است و روایی آن، مورد تأیید متخصصان قرار دارد.

مقیاس سنجش مؤلفه‌های شهادت، شامل چهار مؤلفه (نگرش نسبت به مفهوم شهادت، شهادت‌طلبی، نگرش به دفاع مقدس و الگوپذیری از شهدا) است. روایی مقیاس مذکور، براساس داوری تخصصی صاحب‌نظران بوده و تلاش شد تا حد ممکن گویه‌های مورد استفاده، مربوط به گویه‌های موجود در پژوهش‌های ملی (به‌ویژه پژوهش‌های سازمان ملی جوانان و وزارت ارشاد) باشد. پرسشنامه نهایی، شامل دو پرسشنامه بود، که پرسشنامه اول به سنجش هویت ملی و هویت دینی اختصاص داشت و پرسشنامه دوم، در خصوص سنجش نگرش به مؤلفه‌های شهادت بود.

۱. هدف از طرح این سؤال، ایجاد زمینه مناسب برای بررسی میزان تأثیر هویت دینی و ملی (به عنوان متغیرهای پیش‌بین)، بر متغیر ملاک، بوده است. بنابراین، این مقاله درصدد ارائه تصویر کاملی از هویت دینی و ملی دانشجویان نیست.

جامعه آماری این پژوهش، همه دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد بودند، که در نیم سال دوم تحصیلی ۱۳۸۷-۱۳۸۸ در این دانشگاه مشغول به تحصیل بوده‌اند. نمونه آماری پژوهش، تعداد ۸۰۱ نفر (۲۸۵ پسر و ۵۱۶ دختر) از دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد بودند که به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند. توضیح اینکه هر کلاس به عنوان یک خوشه، در نظر گرفته شد و از تمام دانشکده‌های دانشگاه فردوسی مشهد، متناسب با جمعیت دانشجویی آن، یک یا چند کلاس انتخاب شد و پرسشنامه پژوهش حاضر بر روی آنها اجرا گردید.

پرسشنامه مربوط به مؤلفه‌های شهادت، در طی یک پروسه علمی به پایایی و روایی مطلوب رسیده است. برای این منظور، محققان پرسشنامه ابتدایی را از جهت روایی مورد سنجش قرار دادند و نظر متخصصان را سنجیدند. سپس براساس پرسشنامه اصلاحی به دست آمده، تحقیق اولیه، با حجم ۴۰۱ نفر انجام شد.^۱ پس از انجام این تحقیق اولیه، گویه‌هایی که دارای روایی نامناسب بودند، شناسایی گردید. گویه‌های مزبور، اصلاح و سپس پرسشنامه اصلاحی مجدداً در اختیار متخصصان قرار گرفت تا نظر ایشان اخذ گردد. در این مرحله بعد از اعمال نظرات متخصصان، پرسشنامه به دست آمده، در یک پژوهش ثانویه با حجم بیست نفر استفاده گردید. مجدداً در نتیجه این پژوهش ثانویه، پرسشنامه اصلاح گردید و برای آخرین بار در اختیار متخصصان قرار گرفت. در نهایت بعد از اخذ نظرات متخصصان، پرسشنامه نهایی تولید و برای تحقیق نهایی (پژوهش حاضر) آماده شد. بنابراین با تلاش محققان، پرسشنامه حاضر از روایی مطلوبی برخوردار گردید. در این تحقیق، پژوهشگران برای نشان دادن روایی حاصله از فرآیند پیش‌گفته از جدول ضرایب همبستگی پیرسون استفاده نمودند. در این روش، میزان همبستگی هر مؤلفه با کل سؤالات پرسشنامه، مورد سنجش قرار گرفت که بر این اساس، همبستگی هر کدام از مؤلفه‌های چهارگانه شهادت، هویت ملی و هویت دینی با کل سؤالات به صورت مستقیم و معنادار است، مضافاً اینکه، همبستگی هر مؤلفه با مؤلفه‌های دیگر نیز معنادار است.

از جمله تغییرات ایجاد شده در پرسشنامه مورد استفاده در این پژوهش که در نتیجه تحقیق اولیه و براساس نظر متخصصان صورت پذیرفت، کاهش طیف پاسخ از ۶ گزینه با میانگین طیف ۳/۵ به ۵ گزینه با میانگین طیف ۳ است. به گونه‌ای که در پرسشنامه

۱. از آنجا که در همین مرحله نیز پرسشنامه از روایی و پایایی قابل قبول برخوردار بود، نتایج به دست آمده از اجرای ۴۰۱ پرسشنامه در قالب مقاله‌ای به همایش «ایثار و شهادت» که در سال ۱۳۸۷ در دانشگاه مازندران برگزار شد، ارائه گردید و جزء مقاله‌های برتر معرفی شد.

پژوهش اولیه و نیز پرسشنامه پژوهش ثانویه، گویه‌ها دارای ۶ گزینه کاملاً موافق، موافق، تا حدی موافق، تا حدی مخالف، مخالف و کاملاً مخالف بود. اما درنهایت، در پرسشنامه نهایی، این طیف به صورت کاملاً موافق، موافق، بی‌نظر، مخالف و کاملاً مخالف تغییر یافت و در تحقیق حاضر مورد استفاده قرار گرفت.

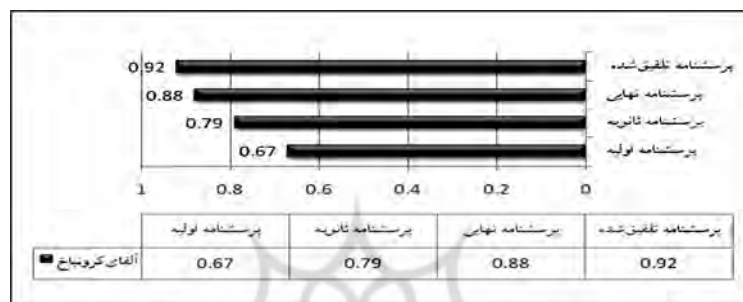
پایایی حاصله در پژوهش اولیه، با روش آلفای کرونباخ $0/67$ محاسبه شد. در نتیجه تحقیق اولیه، محققان به کشف متغیرهای مداخله‌گر اقدام کردند و برای کنترل آنها در تحقیق حاضر، تدابیر لازم را پیش‌بینی نمودند. محققان برای افزایش پایایی، به کنترل تأثیر پرسشگر بر ابزار تحقیق پرداختند. و ضمن آموزش لازم به تیم پرسشگر خود، برخلاف تحقیق اولیه که در محیط خوابگاه تکمیل گردیده بود، محیط تکمیل پرسشنامه را فضای کلاس درس قرار دادند. زیرا در محیط خوابگاه و یا محیط خارج از کلاس، به دلیل ایجاد همهمه، نظر پاسخگو تحت تأثیر جوّ ایجادشده توسط دیگران قرار می‌گیرد و نتایج به‌دست‌آمده، نظر خالص پاسخگو نخواهد بود.

علاوه بر این، به منظور افزایش پایایی ابزار تحقیق در پژوهش حاضر، محققان از روش دوبار تکرار، گویه‌هایی که از پایایی مناسب برخوردار را، شناسایی کردند. برای این منظور محققان در پژوهش ثانویه که با حجم ۲۰ نفر صورت گرفت، بعد از گذشت یک بازه یک‌ماهه، مجدداً همان ۲۰ نفر را مورد سنجش قرار دادند. تفاوت نظر هر فرد در هر گویه محاسبه گردید. بدیهی است هنگامی یک گویه دارای پایایی مناسب است، که آزمون برابری میانگین این تفاوت‌ها با عدد صفر رد نشود. پرسشنامه مورد استفاده در این مرحله، دارای ۴۳ گویه بود. بعد از انجام این مرحله، گویه‌هایی که از پایایی مناسب برخوردار نبودند، شناسایی و حذف گردید، که درنهایت تعداد گویه‌ها به ۳۶ عدد کاهش یافت. به‌طور مثال گویه «تفاوت زمانه حاضر با دوران جنگ آن‌قدر زیاد است که گمان نمی‌کنم شهدا بتوانند برای امروز ما الگوی مناسبی باشند» از آن جمله است، که دانشجو نتوانسته است، در طی دو زمان مختلف نظر یکسانی برای این گویه داشته باشد.

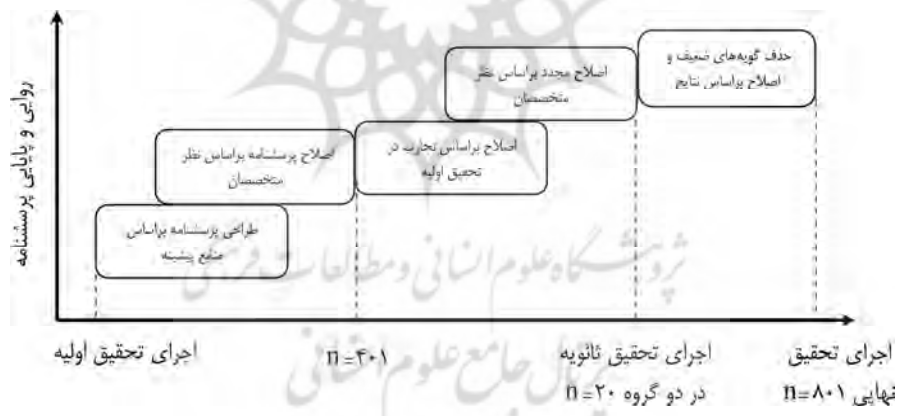
محققان برای نشان دادن تأثیر تدابیر صورت‌گرفته بر میزان پایایی ابزار تحقیق، از آلفای کرونباخ استفاده نمودند. محاسبات صورت‌گرفته نشان می‌دهد که آلفای حاصله برای پرسشنامه نهایی $0/92$ است، که این عدد برای پرسشنامه شهادت به‌تنهایی $0/88$ می‌باشد. بنابراین می‌توانیم مشاهده کنیم که تدابیر صورت‌گرفته توسط محققان برای کنترل و حذف تأثیر متغیرهای مداخله‌گر محیط و پرسشگر (که با بررسی نتایج تحقیق اولیه حاصل شده

است) و نیز روش دوبار تکرار پرسشنامه (برای حذف پرسش‌هایی که پایایی ابزار تحقیق را به مخاطره می‌اندازند)، تا چه اندازه در افزایش پایایی تأثیرگذار بوده است و پایایی پرسشنامه شهادت را از ۰/۸۸ در تحقیق اولیه به ۰/۸۸ در تحقیق حاضر رسانده و پایایی را در کل ابزار به ۰/۹۲ رسانده است.

نمودار ۱: مقایسه آلفای کرونباخ در سه پرسشنامه

نمودار ۲: پیوستار روند طراحی ابزار تحقیق

یافته‌های پژوهش

در این بخش یافته‌های حاصل از اجرای ابزار پژوهش، جهت بررسی چهار مؤلفه اصلی پژوهش (نگرش به مفهوم شهادت، شهادت‌طلبی، نگرش به دفاع مقدس و الگوپذیری از شهدا) و دو مؤلفه هویت ملی و هویت دینی ارائه شد. و مورد بررسی قرار گرفته است.

بررسی وضعیت هویت دینی و ملی و نگرش دانشجویان به مقوله‌های چهارگانه شهادت به منظور سنجش مؤلفه‌های اصلی پژوهش، در پرسشنامه ۳۶ سؤالی، تعداد ۷ گویه برای سنجش مفهوم شهادت، تعداد ۸ گویه مربوط به شهادت‌طلبی، تعداد ۱۰ گویه مربوط به نگرش به دفاع مقدس و تعداد ۱۱ گویه مربوط به الگوپذیری از شهدا، طراحی شد. منظور از ارائه هر گویه در مؤلفه‌های پیش‌گفته، سنجش عمق نگاه دانشجویان به هر یک از مؤلفه‌ها بود. همچنین در پرسشنامه مربوط به هویت دینی و هویت ملی، سه مؤلفه اصلی شناختی، عاطفی و رفتاری مورد سنجش قرار گرفته است. جدول شماره ۱، به بررسی میزان عمق نگاه دانشجویان در این مؤلفه‌ها پرداخته است، از آنجایی که طیف هر گویه ۵ عدد، شامل (کاملاً مخالف، ۱)، (مخالف، ۲)، (بی‌نظر، ۳)، (موافق، ۴) و (کاملاً موافق، ۵) بوده است و میانگین فرضی ۳ می‌باشد؛ بنابراین چنانچه تعداد گویه‌ها در هر مؤلفه (n) فرض شود و جمع نمرات مربوط به هر مؤلفه از $n \times 3$ به‌طور معناداری بیشتر باشد، در این صورت می‌توان گفت نظر دانشجویان به‌طور معناداری به سمت مثبت گرایش داشته است. اما زمانی می‌توانیم بگوییم عمق نگاه دانشجویان، در سطح قابل قبولی قرار دارد که مجموع نمرات مربوط به هر مؤلفه از $n \times 4$ به‌طور معناداری کمتر نباشد؛ یعنی مجموع نمرات هر مؤلفه از طیف، از نقطه «موافق» به‌طور معناداری کمتر نباشد.

جدول ۱: آزمون "One-Sample T-Test" برای مقایسه مجموع نمرات هر مؤلفه با نمره میانگین طیف $n \times 3$

مؤلفه	میانگین نمره کل	نمره t	$n \times 3$	درجه آزادی	اختلاف میانگین‌ها	سطح معناداری
نگرش به مفهوم شهادت	۲۸/۵۸	۴۹/۸۵	۲۱	۷۵۸	۷/۸۵	۰/۰۰۰
نگرش به شهادت‌طلبی	۲۷/۰۳	۱۲/۳۳۸	۲۴	۷۵۳	۳/۰۳	۰/۰۰۰
نگرش به دفاع مقدس	۳۳/۰۱	۱۵/۵۶	۳۰	۷۳۵	۳/۰۱	۰/۰۰۰
نگرش به الگوپذیری از شهدا	۳۹/۳۶	۲۸/۹۸	۳۳	۷۳۶	۶/۳۶	۰/۰۰۰
هویت دینی	۶۸/۸۲	۳۸/۵۱	۵۴	۸۰۰	۱۴/۸۲	۰/۰۰۰
هویت ملی	۲۷/۰۶	۲۱/۶۸	۲۴	۸۰۰	۳/۰۶	۰/۰۰۰

با توجه به اینکه میانگین اختلاف‌ها مثبت است و تمامی میانگین‌ها به‌طور معناداری از میانگین طیف ($n \times 3$) بالاتر است؛ بنابراین از سطح بی‌نظر فاصله داشته و به سمت موافق طیف، متمایل است. البته همان‌گونه که بیان شد، هنگامی می‌توان گفت عمق نگاه دانشجویان در سطح موافق است که میانگین نمرات هر مؤلفه، از نمره موافق طیف ($n \times 4$) به‌طور معناداری کمتر نباشد. آزمون مربوط به بررسی این موضوع در جدول شماره ۲ بیان شده است.

جدول ۲: آزمون "One-Sample T-Test" برای مقایسه مجموع نمرات هر مؤلفه با نمره میانگین طیف $n \times 4$

مؤلفه	میانگین نمره کل	نمره t	$n \times 4$	درجه آزادی	اختلاف میانگین‌ها	سطح معناداری
نگرش به مفهوم شهادت	۲۸/۵۸	۳/۷۹۶	۲۸	۷۵۸	۰/۵۷	۰/۰۰۰
نگرش به شهادت‌طلبی	۲۷/۰۳	-۲۰/۲۵	۳۲	۷۵۳	-۴/۹۷	۰/۰۰۰
نگرش به دفاع مقدس	۳۳/۰۱	-۳۶/۲۶	۴۰	۷۳۵	-۶/۹۹	۰/۰۰۰
نگرش به الگوپذیری از شهدا	۳۹/۳۶	-۲۱/۱۵	۴۴	۷۳۶	-۴/۶۴	۰/۰۰۰
هویت دینی	۶۸/۸۲	-۸/۲۶	۷۲	۸۰۰	-۳/۱۸	۰/۰۰۰
هویت ملی	۲۷/۰۶	-۳۵/۰۵	۳۲	۸۰۰	-۴/۹۴	۰/۰۰۰

همان‌طور که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود، فرض معناداری موافقت نگرش دانشجویان به مؤلفه‌های چهارگانه شهادت و همچنین وضعیت هویت دینی و ملی، تنها در خصوص نگرش به مفهوم شهادت تأیید شده است و این فرض در خصوص سه مقوله دیگر شهادت (شهادت‌طلبی، دفاع مقدس و الگوپذیری از شهدا) و همچنین وضعیت هویت دینی و ملی رد شده است. به عبارت دیگر، تنها در خصوص نگرش به مفهوم شهادت، می‌توان ادعا نمود که دانشجویان از نگرش مثبت معناداری برخوردار هستند. بنابراین هرچند مفهوم شهادت در بین دانشجویان در سطح موافق قرار دارد، با این وجود نگاه ایشان به دفاع مقدس و الگوپذیری از شهدا، همچنین در خصوص شهادت‌طلبی در حد تمایل - و نه موافقت معنادار (مطلوب) - قرار دارد.

هویت ملی و هویت دینی نیز در سطح موافقت معنادار، قرار ندارند و بنابراین در این خصوص نیز دانشجویان فقط به طور معناداری به سمت موافق تمایل دارند و مخالف بی نظر نیستند.^۱

بررسی تفاوت نگرش دانشجویان به مؤلفه‌های چهارگانه شهادت (برحسب متغیرهای جنسیت، تأهل، شاهد بودن، محل سکونت، سن، هویت دینی و هویت ملی) نتایج بررسی مؤلفه‌های پژوهش در خصوص تفاوت، برحسب متغیر جنسیت، تأهل، شاهد بودن و محل سکونت، مطابق با جدول شماره ۳ است. همان‌گونه که در این جدول مشاهده می‌شود، از روش (independent sample test) برای بررسی معناداری تفاوت بین گروه‌های مذکور استفاده شده است. محاسبات در این جدول، با فرض ثابت بودن واریانس صورت پذیرفته است:

جدول ۳: آزمون "Independent Sample Test" برای مقایسه مقوله‌های شهادت برحسب جنسیت، تأهل، شاهد بودن و محل زندگی

متغیر	مؤلفه	پسر		دختر		t	درجه آزادی	اختلاف میانگین‌ها	سطح معناداری
		تعداد	میانگین	تعداد	میانگین				
جنسیت	نگرش به مفهوم شهادت	۲۸/۸۶	۲۷۱	۲۸/۹۸	۴۸۶	-۳/۵۵	۷۵۵	-۱/۱۲	۰/۰۰۰
	نگرش به شهادت طلبی	۲۵/۷۴	۲۶۸	۲۷/۷۴	۴۸۴	-۳/۹۳	۷۵۰	-۲/۰۰	۰/۰۰۰
	نگرش به دفاع مقدس	۳۲/۴۲	۲۶۴	۳۳/۳۴	۴۶۹	-۲/۲۸	۷۳۱	-۰/۹۲	۰/۰۲۲
	نگرش به الگوپذیری از شهدا	۳۸/۹۹	۲۷۰	۳۹/۵۸	۴۶۳	-۱/۲۹	۷۳۱	-۰/۵۹	۰/۱۹۷
		مجرد		متاهل					

۱. لازم به ذکر است، اگر این موضوع را به تفکیک بعد شناختی، عاطفی و رفتاری هویت دینی بررسی نماییم، آنگاه مشاهده می‌شود که بعد عاطفی هویت دینی در سطح موافقت می‌باشد و تفاوت بعد شناختی از موافق ناچیز است. این بدان معنی است که بعد عاطفی هویت دینی در جامعه دانشجویان، علی‌رغم ضعف نسبی در بعد رفتاری، دارای رشد مناسبی است. بنابراین، گرایش عاطفی دانشجویان به دین، بر حوزه شناختی و رفتاری پیشی گرفته است. به بیان دیگر، دانشجویان علی‌رغم گرایش عاطفی به دین، در حوزه شناختی و رفتاری دچار تضاد و دوگانگی هستند. نتایج مربوط به تحلیل هویت دینی در جدول ۱-۲ مشاهده می‌شود.

جدول ۱-۲: آزمون "one-sample t-test" برای مقایسه مجموع نمرات ابعاد هویت دینی با نمره میانگین طیف $n \times 4$

مؤلفه	میانگین نمره کل	نمره t	$n \times 4$	درجه آزادی	اختلاف میانگین‌ها	سطح معناداری
هویت دینی - بعد شناختی	۲۳/۵۵	-۲/۶۲	۲۴	۸۰۰	-۰/۴۵	۰/۰۰۹
هویت دینی - بعد عاطفی	۲۸/۶۰	۳/۴۸	۲۸	۸۰۰	۰/۶۰۱	۰/۰۰۱
هویت دینی - بعد رفتاری	۱۶/۶۹	-۲۶/۴۶	۲۰	۷۹۹	-۳/۳۱	۰/۰۰۰

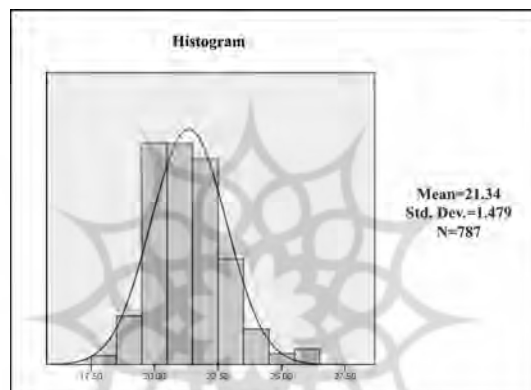
متغیر	مؤلفه	پسر		دختر		t	درجه آزادی	اختلاف میانگین‌ها	سطح معناداری
		تعداد	میانگین	تعداد	میانگین				
وضوح نظر	نگرش به مفهوم شهادت	۶۲۷	۲۸/۸۲	۱۲۰	-۰/۶۴۵	۷۴۵	-۰/۲۶۸	۰/۵۱۹	
	نگرش به شهادت‌طلبی	۶۲۵	۲۸/۴۴	۱۱۷	-۲/۴۹۳	۷۴۰	-۱/۶۸۲	۰/۰۱۳	
	نگرش به دفاع مقدس	۶۰۴	۳۳/۴۵	۱۱۹	-۱/۰۲۳	۷۲۱	-۰/۵۳۸	۰/۳۰۷	
	نگرش به الگوپذیری از شهدا	۶۰۹	۴۰/۱۰	۱۱۵	-۱/۴۱۰	۷۲۲	-۰/۸۵۳	۰/۱۵۹	
		شاهد		غیر شاهد					
توجه نظر	نگرش به مفهوم شهادت	۷۹	۲۸/۴۹	۶۵۲	۲/۱۲۹	۷۲۹	۱/۰۵	۰/۰۳۴	
	نگرش به شهادت‌طلبی	۷۵	۲۶/۷۷	۶۵۲	۳/۶۹۷	۷۲۵	۳/۰۲۸	۰/۰۰۰	
	نگرش به دفاع مقدس	۷۲	۳۲/۸۶	۶۳۷	۲/۸۱۴	۷۰۷	۱/۸۲۸	۰/۰۰۵	
	نگرش به الگوپذیری از شهدا	۷۷	۳۹/۱۴	۶۳۳	۳/۴۵۵	۷۰۸	۲/۴۷۵	۰/۰۰۱	
		بومی		غیر بومی					
رشد نظر	نگرش به مفهوم شهادت	۴۴۷	۲۸/۷۳	۲۹۲	-۰/۶۸۶	۷۳۷	-۰/۲۱۶	۰/۴۹۳	
	نگرش به شهادت‌طلبی	۴۴۴	۲۷/۲۳	۲۸۸	-۰/۶۲۷	۷۳۰	-۰/۳۲۲	۰/۵۳۱	
	نگرش به دفاع مقدس	۴۳۰	۳۳/۴۸	۲۸۶	-۱/۸۰۸	۷۱۴	-۰/۷۲۲	۰/۰۷۱	
	نگرش به الگوپذیری از شهدا	۴۳۱	۳۹/۳۲	۲۸۴	-۰/۰۶۳	۷۱۳	-۰/۰۲۸	۰/۹۵۰	

همان‌گونه که دیده می‌شود، فرض برابری نظر دانشجویان پسر و دختر، در مؤلفه‌های درک مفهوم شهادت، شهادت‌طلبی و نگرش به دفاع مقدس، به سود دانشجویان دختر رد می‌شود. اما در مؤلفه چهارم، یعنی الگوپذیری از شهدا تفاوت معناداری بین دانشجویان پسر و دختر مشاهده نمی‌شود و بنابراین فرض رد نمی‌شود. در خصوص تفاوت، بین نگرش دانشجویان متأهل و مجرد اختلاف میانگین‌ها به نفع گروه متأهل بیشتر است و نشان می‌دهد گروه متأهل، در خصوص چهار مؤلفه اصلی شهادت دارای نمره بیشتری است. با این وجود این تفاوت فقط در خصوص مؤلفه دوم، یعنی نگرش به شهادت‌طلبی، معنادار است و در خصوص سه مؤلفه دیگر این تفاوت معنادار نیست. بررسی تفاوت نظر دانشجویان شاهد و غیر شاهد نشان‌دهنده این است که، افرادی که به نحوی عضو خانواده شاهد می‌باشند، در هر چهار مؤلفه مورد بررسی دارای وضعیت مناسب‌تری، نسبت به دیگران هستند. در خصوص تفاوت نگرش بین دانشجویان بومی و غیر بومی، نتایج نشان می‌دهد، در مؤلفه‌های چهارگانه شهادت، تفاوت معناداری مشاهده نمی‌شود. بنابراین شهر محل زندگی، در میزان تعمیق مؤلفه‌های تحقیق اثرگذار نبوده و تفاوتی بین این گروه‌ها دیده نمی‌شود.

تفاوت نگرش برحسب سن

برای بررسی تفاوت نگرش برحسب سن، جدول فراوانی تجمعی سن مخاطبان ترسیم گردید و با توجه به اینکه ۲/۹۸ درصد از مخاطبان، در بازه سنی ۱۸ تا ۲۵ سال قرار گرفتند و تنها ۸/۱ درصد از مخاطبان، بیش از ۲۵ سال بودند. بنابراین تمامی افرادی که دارای سن بیش از ۲۵ سال بودند در یک گروه به نام ۲۶ و بیشتر قرار گرفتند. در نهایت، پاسخ‌دهندگان در نه گروه دسته‌بندی شدند و جدول فراوانی سنی مخاطبان، به صورت جدول شماره ۴ درآمد. این آمار در نمودار شماره ۳ نمایش داده شده است.

نمودار ۳: هیستوگرام سن آزمودنی‌ها

جدول ۴: فراوانی تجمعی سن

سن	فراوانی	درصد	درصد اصلاح شده	درصد تجمعی
۱۸	۸	۱/۰	۱/۰	۱/۰
۱۹	۴۴	۵/۵	۵/۶	۶/۶
۲۰	۲۰۰	۲۵/۰	۲۵/۴	۳۲/۰
۲۱	۱۹۹	۲۴/۸	۲۵/۳	۵۷/۳
۲۲	۱۸۵	۲۳/۱	۲۳/۵	۸۰/۸
۲۳	۹۵	۱۱/۹	۱۲/۱	۹۲/۹
۲۴	۳۲	۴/۰	۴/۱	۹۷/۰
۲۵	۱۰	۱/۲	۱/۳	۹۸/۲
۲۶	۱۴	۱/۷	۱/۸	۱۰۰/۰
جمع	۷۸۷	۹۸/۳	۱۰۰/۰	
بی پاسخ	۱۴	۱/۷		
جمع کل	۸۰۱	۱۰۰/۰		

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، توزیع فراوانی سن پاسخ‌دهندگان در تحقیق تقریباً طبیعی می‌باشد. بنابراین می‌توان با روش "ANOVA" به بررسی تأثیرگذار بودن سن پرداخت و جدول شماره ۵ نتایج این آزمون را نشان می‌دهد.

جدول ۵: آزمون "ANOVA" برای بررسی تفاوت بین گروه‌های سنی (براساس گروه‌های نه‌گانه)

سطح معناداری	F	Mean square	df	Sum of square	مؤلفه
۰/۰۰۴	۲/۸۵۷	۴۹/۴۳۸	۸	۳۹۵/۵۰۵	بین گروه‌ها
		۱۷/۳۰۷	۷۳۸	۱۲۷۷۲/۵۰۶	داخل گروه‌ها
			۷۴۶	۱۳۱۶۸/۰۱۱	جمع
۰/۰۹۵	۱/۷۰۲	۷۷/۴۵۱	۸	۶۱۹/۶۰۶	بین گروه‌ها
		۴۵/۵۱۸	۷۳۲	۳۳۳۱۹/۳۸۲	داخل گروه‌ها
			۷۴۰	۳۳۹۳۳/۹۸۸	جمع
۰/۰۰۰	۳/۹۳۷	۱۰۵/۶۷۷	۸	۸۴۵/۴۱۴	بین گروه‌ها
		۲۶/۸۴۵	۷۱۳	۱۹۱۴۰/۵۸۶	داخل گروه‌ها
			۷۲۱	۱۹۹۸۶/۰۰۰	جمع
۰/۰۳۶	۲/۰۷۹	۷۳/۴۵۲	۸	۵۸۷/۶۱۵	بین گروه‌ها
		۳۵/۳۲۴	۴۱۷	۲۵۲۲۱/۳۱۷	داخل گروه‌ها
				۲۵۸۰۸/۹۲۳	جمع

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، در سه مؤلفه اصلی تحقیق (نگرش به مفهوم شهادت، نگرش به دفاع مقدس، الگوپذیری از شهدا) بین گروه‌های سنی تفاوت معناداری، در پاسخ مشاهده می‌شود. اما در مؤلفه دوم این تحقیق، یعنی شهادت‌طلبی، بین گروه‌های سنی تفاوت معناداری، در پاسخ مشاهده نمی‌شود. اکنون سؤال این است که تأثیر سن در این مؤلفه‌ها چگونه است. بنابراین به کمک آزمون ضریب همبستگی اسپیرمن، ضمن بررسی شدت همبستگی، جهت این تأثیرگذاری را مشخص می‌کنیم. این تحلیل در جدول شماره ۶ بیان شده است.

جدول ۶: آزمون "Spearman" برای بررسی معناداری همبستگی

الگوپذیری از شهدا	نگرش به دفاع مقدس	نگرش به مفهوم شهادت	ضریب همبستگی Spearman
-۰/۱۱۶	-۰/۱۸۹	-۰/۱۰۹	همبستگی با سن
۰/۰۰۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۳	Sig (2-tailed)
۷۲۳	۷۲۲	۷۴۷	تعداد

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، جهت این همبستگی در هر سه مؤلفه، منفی است. یعنی با افزایش سن، میزان تعمیق در نگرش به شهادت کاهش می‌یابد.

تفاوت نگرش برحسب سطح هویت دینی

هرچند هویت دینی، یک متغیر پیوسته در این تحقیق است، اما محققان برای درک بهتر موضوع، هویت دینی را به یک متغیر اسمی، با سه سطح (هویت مناسب، هویت متوسط، هویت نامناسب) تبدیل نمودند و از روش "ANOVA" برای بررسی تفاوت بین این سه گروه در چهار مؤلفه مورد بررسی، استفاده کردند. مقایسه نگرش به مؤلفه‌های چهارگانه شهادت، در سه سطح هویت دینی، در جدول شماره ۷ مشاهده می‌شود.

جدول ۷: آزمون "ANOVA" برای بررسی تفاوت بین گروه‌های هویت دینی

سطح معناداری	F	Mean square	df	Sum of square	مؤلفه	
۰/۰۰۰	۱۸۳/۴۲۵	۲۱۷۱/۵۳۸	۲	۴۳۴۳/۰۷۶	بین گروه‌ها	نگرش به مفهوم شهادت
		۱۱/۸۳۹	۷۵۶	۸۹۵۰/۱۶۵	داخل گروه‌ها	
			۷۵۸	۱۳۲۹۳/۲۴۱	جمع	
۰/۰۰۰	۱۲۶/۵۳۱	۴۳۱۲/۵۴۹	۲	۸۶۲۵/۰۹۸	بین گروه‌ها	نگرش به شهادت‌طلبی
		۳۴/۰۸۳	۷۵۱	۲۵۵۹۶/۲۶۰	داخل گروه‌ها	
			۷۵۳	۳۴۲۲۱/۳۵۸	جمع	
۰/۰۰۰	۱۹۳/۵۰۴	۳۴۸۰/۶۲۴	۲	۶۹۶۱/۲۴۸	بین گروه‌ها	نگرش به دفاع مقدس
		۱۷/۹۸۷	۷۳۳	۱۳۱۴۸/۷۴۷	داخل گروه‌ها	
			۷۳۵	۲۰۱۴۵/۹۹۵	جمع	
۰/۰۰۰	۱۵۵/۴۳۹	۳۸۷۸/۸۸۰	۲	۷۷۵۷/۷۶۰	بین گروه‌ها	نگرش به الگوپذیری از شهدا
		۲۴/۹۵۴	۷۳۳	۱۸۲۹۱/۵۴۴	داخل گروه‌ها	
			۷۳۵	۲۶۰۴۹/۳۰۴	جمع	

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، نتایج نشان می‌دهد که بین گروه‌های سه‌گانه هویت دینی، تفاوت معناداری وجود دارد و این تفاوت در هر چهار مؤلفه شهادت قابل مشاهده است. آزمون تعقیبی توکی نشان می‌دهد که اختلاف بین هر سه گروه معنادار می‌باشد و این تفاوت در همه موارد به نفع گروه‌های بالاتر می‌باشد. به عبارت دیگر گروه

با هویت دینی متوسط، نسبت به گروه با هویت دینی نامناسب و گروه با هویت دینی مناسب، نسبت به گروه‌های با هویت دینی متوسط و نامناسب، به‌طور معناداری، از نگرش بهتری برخوردارند.^۱

تفاوت نگرش برحسب هویت ملی

در این بخش نیز (مانند بخش مربوط به هویت دینی)، محققان، متغیر هویت ملی را به یک متغیر اسمی با سه سطح (هویت مناسب، هویت متوسط، هویت نامناسب) تبدیل نمودند و از روش "ANOVA" برای بررسی تفاوت بین این سه گروه استفاده نمودند. نتایج این تحلیل در جدول شماره ۸ مشاهده می‌شود.

جدول ۸: آزمون "ANOVA" برای بررسی تفاوت بین گروه‌های هویت ملی

سطح معناداری	F	Mean square	df	Sum of square	مؤلفه	مؤلفه
۰/۰۰۰	۵۸/۴۲۵	۸۸۹/۷۹۲	۲	۱۷۷۹/۵۸۴	بین گروه‌ها	نگرش به مفهوم شهادت
		۱۵/۲۳۰	۷۵۶	۱۱۵۱۳/۶۵۷	داخل گروه‌ها	
			۷۵۸	۱۳۲۹۳/۲۴۱	جمع	
۰/۰۰۰	۷۲/۹۵۲	۲۷۸۳/۴۹۸	۲	۵۵۶۶/۹۹۷	بین گروه‌ها	نگرش به شهادت‌طلبی
		۳۸/۱۵۵	۷۵۱	۲۸۶۵۴/۳۶۱	داخل گروه‌ها	
			۷۵۳	۳۴۲۲۱/۳۵۸	جمع	
۰/۰۰۰	۸۲/۴۵۵	۱۸۵۰/۰۱۲	۲	۳۷۰۰/۰۲۵	بین گروه‌ها	نگرش به دفاع مقدس
		۲۲/۴۳۷	۷۳۳	۱۶۴۴۵/۹۷۰	داخل گروه‌ها	
			۷۳۵	۲۰۱۴۵/۹۹۵	جمع	
۰/۰۰۰	۶۷/۰۶۵	۲۰۱۴/۶۹۲	۲	۴۰۲۹/۳۸۴	بین گروه‌ها	نگرش به الگوپذیری از شهدا
		۳۰/۰۴۱	۷۳۳	۲۲۰۱۹/۹۲۱	داخل گروه‌ها	
			۷۳۵	۲۶۰۴۹/۳۰۴	جمع	

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، نتایج نشان می‌دهد که بین گروه‌های سه‌گانه هویت ملی تفاوت معناداری وجود دارد و این تفاوت در هر چهار مؤلفه شهادت قابل مشاهده است. آزمون تعقیبی توکی نشان می‌دهد که اختلاف بین هر سه گروه معنادار

۱. برای جلوگیری از افزایش حجم مقاله، جداول آزمون تعقیبی ارائه نشده است.

می‌باشد و این تفاوت در همه موارد به نفع گروه‌های بالاتر است. به عبارت دیگر گروه با هویت ملی متوسط، نسبت به گروه با هویت ملی نامناسب و گروه با هویت ملی مناسب، نسبت به گروه‌های با هویت ملی متوسط و نامناسب، به‌طور معناداری، از نگرش بهتری برخوردارند.

بررسی قدرت پیش‌بینی هر یک از عوامل اثرگذار بر نگرش نسبت به مقوله شهادت اکنون که متغیرهای مستقل پژوهش مورد سنجش قرار گرفتند، این سؤال مطرح می‌شود که کدام متغیرها عامل بوده و در پیش‌بینی مؤلفه‌های شهادت می‌توان از آنها بهره جست. محققان برای پاسخ به این سؤال، از رگرسیون چند متغیره استفاده نمودند. اما از آنجایی که متغیرهای جنسیت و شاهد بودن، متغیرهای گسسته بوده و متغیرهای هویت دینی، هویت ملی و سن متغیرهای پیوسته باشند بنابراین، از مدل مختلط استفاده شد، تا تأثیر تمامی متغیرهای مورد اشاره، به صورت همزمان در مدل مورد بررسی قرار گیرد. نتایج رگرسیون چند متغیره و مختلط در جدول شماره ۹ ارائه شده است.

جدول ۹: رگرسیون چندمتغیره (multivariate tests)

سطح معناداری	Error df	Hypothesis df	F	Value	مؤلفه	
۰/۰۰۰	۶۲۲/۰۰۰	۴/۰۰۰	۱۱/۴۹۶	۰/۰۶۹	Pillai's Trace	عدد ثابت
۰/۱۶۵	۶۲۲/۰۰۰	۴/۰۰۰	۱/۶۳۰	۰/۰۱۰	Pillai's Trace	سن
۰/۰۰۰	۶۲۲/۰۰۰	۴/۰۰۰	۱۱۶/۰۷۶	۰/۴۲۷	Pillai's Trace	هویت دینی
۰/۰۰۰	۶۲۲/۰۰۰	۴/۰۰۰	۱۸/۳۹۹	۰/۱۰۶	Pillai's Trace	هویت ملی
۰/۱۳۸	۶۲۲/۰۰۰	۴/۰۰۰	۱/۷۴۸	۰/۰۱۱	Pillai's Trace	جنسیت
۰/۲۲۰	۱۸۷۲/۰۰۰	۱۲/۰۰۰	۱/۲۸۶	۰/۰۲۵	Pillai's Trace	شاهد بودن

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، تنها دو متغیر هویت دینی و هویت ملی، در مدل باقی می‌مانند و متغیر پیوسته سن، متغیرهای گسسته جنسیت و شاهد بودن و نیز اثر متقابل جنسیت و شاهد بودن از مدل حذف می‌گردند. بنابراین رگرسیون چندمتغیره جدید را با دو متغیر مستقل هویت دینی و هویت ملی و متغیرهای وابسته شهادت، مجدداً اجرا نموده و نتایج آن را در جدول شماره ۱۰ ارائه می‌کنیم.

جدول ۱۰: رگرسیون چندمتغیره (multivariate tests)

Partial eta squared	سطح معناداری	Error df	Hypothesis df	F	Value	مؤلفه	عدد ثابت
۰/۲۳۰	۰/۰۰۰	۶۶۲/۰۰۰	۴/۰۰۰	۴۹/۵۲۵	۰/۲۳۰	Pillai's Trace	عدد ثابت
۰/۴۳۰	۰/۰۰۰	۶۶۲/۰۰۰	۴/۰۰۰	۱۲۵/۰۲۵	۰/۴۳۰	Pillai's Trace	هویت دینی
۰/۱۲۰	۰/۰۰۰	۶۶۲/۰۰۰	۴/۰۰۰	۲۲/۶۵۵	۰/۱۲۰	Pillai's Trace	هویت ملی

جدول بالا نشان می‌دهد که در مدل رگرسیون چندمتغیره حاضر، ۴۳ درصد از تغییرات توسط متغیر هویت دینی و ۱۲ درصد از تغییرات، توسط متغیر هویت ملی تبیین می‌شود. همچنین ۲۲ درصد از تغییرات در این مدل تبیین نگردیده است. بنابراین، مدل رگرسیون چهارمتغیره (مفهوم شهادت، شهادت طلبی، نگرش به دفاع مقدس، الگوپذیری از شهدا) با دخالت دو متغیر پیش‌بین هویت دینی و هویت ملی تأیید گردید و بنابراین برای محاسبه ماتریس ضرایب، از جدول شماره ۱۱ استفاده می‌کنیم:

جدول ۱۱: parameter estimates

Partial eta squared	سطح معناداری	t	Std. error	B	متغیر وابسته	مؤلفه
۰/۱۵۱	۰/۰۰۰	۱۰/۸۶۷	۰/۸۹۶	۹/۷۳۷	عدد ثابت	نگرش به مفهوم شهادت
۰/۳۲۳	۰/۰۰۰	۱۷/۸۲۰	۰/۰۱۳	۰/۲۲۸	هویت دینی	مفهوم شهادت
۰/۰۱۸	۰/۰۰۰	۳/۵۱۹	۰/۰۳۳	۰/۱۱۶	هویت ملی	شهادت
۰/۰۰۶	۰/۰۵۲	-۱/۹۴۳	۱/۵۷۷	-۳/۰۶۴	عدد ثابت	نگرش به شهادت طلبی
۰/۱۷۹	۰/۰۰۰	۱۲/۰۴۴	۰/۰۲۳	۰/۲۷۲	هویت دینی	شهادت طلبی
۰/۰۷۱	۰/۰۰۰	۷/۱۳۴	۰/۰۵۸	۰/۴۱۲	هویت ملی	شهادت طلبی
۰/۰۵۵	۰/۰۰۰	۶/۲۴۳	۱/۰۹۳	۶/۸۲۷	عدد ثابت	نگرش به دفاع مقدس
۰/۲۸۰	۰/۰۰۰	۱۶/۰۸۸	۰/۰۱۶	۰/۲۵۱	هویت دینی	دفاع مقدس
۰/۰۸۹	۰/۰۰۰	۸/۰۶۴	۰/۰۴۰	۰/۳۲۳	هویت ملی	دفاع مقدس
۰/۱۰۳	۰/۰۰۰	۸/۷۳۶	۱/۳۲۴	۱۱/۵۷۰	عدد ثابت	نگرش به الگوپذیری از شهدا
۰/۲۵۶	۰/۰۰۰	۱۵/۱۲۸	۰/۰۱۹	۰/۲۸۶	هویت دینی	الگوپذیری از شهدا
۰/۰۵۲	۰/۰۰۰	۶/۱۲۰	۰/۰۴۹	۰/۲۹۲	هویت ملی	الگوپذیری از شهدا

همان‌طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود، هویت دینی و هویت ملی در همه مؤلفه‌های مربوط به نگرش به شهادت، مؤثرند و می‌توانند ملاکی برای پیش‌بینی نگرش افراد در نگرش به مقوله‌های چهارگانه شهادت باشند. اما در عین حال، قدرت پیش‌بینی مقوله‌های چهارگانه نگرش به شهادت، از سوی هویت دینی، در نگرش به مفهوم شهادت (۳/۳۲٪) و نگرش به دفاع مقدس (۲۸٪) بیشتر و در نگرش به الگوپذیری از شهدا (۶/۲۵٪) و نگرش

به شهادت طلبی (۱۷/۹٪) کمتر می‌باشد. همچنین، قدرت پیش‌بینی مقوله‌های چهارگانه نگرش به شهادت، از سوی هویت ملی، در نگرش به دفاع مقدس (۸/۹٪) و نگرش به شهادت طلبی (۷/۱٪) بیشتر و در نگرش به الگوپذیری از شهدا (۵/۲٪) و در نگرش به مفهوم شهادت (۱/۸٪) کمتر است. به‌طور کلی، می‌توان گفت که هویت دینی، نسبت به هویت ملی، از قدرت پیش‌بینی بیشتری، برای وضعیت نگرش به مقوله‌های چهارگانه شهادت برخوردار است.

با توجه به میزان قدرت پیش‌بینی به‌دست‌آمده از طریق هویت دینی و ملی، بر روی مقوله‌های چهارگانه نگرش به شهادت، با محاسبه هویت دینی و ملی افراد، می‌توان تا حدودی، نگرش افراد را نسبت به مقوله‌های چهارگانه نگرش به شهادت، به دست آورد. به عبارت دیگر، با توجه به مدل نهایی رگرسیون چندمتغیره که به صورت زیر است:

$$Y = \beta X$$

و در آن ماتریس Y ، ماتریس متغیره‌های وابسته بوده، ماتریس β ، ماتریس ضرایب بوده و ماتریس X ماتریس مشاهدات است. بنا بر نتیجه بررسی جدول شماره ۱۶، مدل نهایی، به صورت معادله زیر می‌باشد:

$$\begin{bmatrix} \hat{Y}_1 \\ \hat{Y}_2 \\ \hat{Y}_3 \\ \hat{Y}_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \beta_{11} & \beta_{12} & \beta_{13} \\ \beta_{21} & \beta_{22} & \beta_{23} \\ \beta_{31} & \beta_{32} & \beta_{33} \\ \beta_{41} & \beta_{42} & \beta_{43} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ \text{dini} \\ \text{meli} \end{bmatrix}_{3 \times 1}$$

بنابراین با در اختیار داشتن ماتریس مشاهدات هویت دینی و هویت ملی برای هر فرد، می‌توان ماتریس متغیره‌های وابسته (نگرش به مقوله‌های چهارگانه شهادت) را برآورد نمود.

نتیجه‌گیری

یافته‌های مربوط به نگرش دانشجویان به مفهوم شهادت، شهادت طلبی، دفاع مقدس و الگوپذیری از شهدا؛ نشان می‌دهد که دانشجویان، در این موارد بی‌تفاوت و مخالف نیستند و به‌طور معناداری به سمت موافق طیف، تمایل دارند. این یافته با یافته‌پژوهش‌های بالاخانی (۱۳۸۷)، غیاثوند (۱۳۸۸)، رضایی و غیاثوند (۱۳۸۶)، قاسم‌زاده (۱۳۸۶) و ازغندی (۱۳۸۰) همخوانی دارد و یافته‌های پژوهش‌های مذکور نیز به نوعی مؤید این نکته است که گروه‌های مورد بررسی، از نگرش نسبتاً مثبتی به مفهوم شهادت برخوردار هستند.

البته باید توجه داشت، که در برخی از این پژوهش‌ها (از جمله غیاثوند، ۱۳۸۸) مقوله نگرش را به عملکرد فرد نسبت داده‌اند؛ به گونه‌ای که نتایج حاصل از نگرش سنجی در بُعد شهادت طلبی را به آمادگی برای شهادت و برخورداری از روحیه شهادت طلبی، تعبیر نموده‌اند. اما محققان پژوهش حاضر، معتقدند که باید به این نکته ظریف دقت نمود، که نگرش الزاماً به معنای آمادگی برای انجام یک رفتار نیست. همان‌طور که در بخش پیشینه نظری نیز به آن اشاره شد، جمع‌بندی پژوهشگران، از یافته‌های نظری در بخش پیشینه (با ارجاع به یافته‌های طالبی، ۱۳۸۱؛ به نقل از: سعیدی ۱۳۸۶) چنین است که فاصله‌ای بین نگرش و عمل قابل دیدن است. با این توضیح، تأکید می‌شود که اولاً برخورداری از نگرش مثبت به مفهوم آمادگی مطلق یا بسیار بالا برای عمل متناسب با نگرش نیست، ثانیاً صرف گرایش معنادار نظر پاسخ‌دهندگان (از مرکز طیف $x=3$) به سمت گزینه‌های با بار مثبت، به مفهوم موافقت کامل با گزاره‌های ارائه‌شده به آنها نیست. بنابراین برای فهم دقیق‌تر از کیفیت موافقت پاسخگویان (در پژوهش حاضر)، پژوهشگران وضعیت پاسخ‌ها را نسبت به نقطه موافق طیف ($x=4$) مورد بررسی قرار دادند؛ نتایج نشانگر از آن است که فقط در مقوله نگرش به مفهوم شهادت می‌توانیم مدعی باشیم که نمونه مورد بررسی، از نگرش موافقی (به صورت معنادار) برخوردار است. اما در خصوص نگرش به دفاع مقدس، شهادت طلبی و الگوپذیری از شهدا، نمی‌توان با این قاطعیت اعلام نظر نمود. به بیان دیگر می‌توان گفت دانشجویان در سه حوزه شهادت طلبی، نگاه به دفاع مقدس و الگوپذیری از شهدا به سطح مطلوب (موافقت) نرسیده‌اند. نکته مهم این است که دانشجویان با وجود این که دانش کافی و شناخت عمیقی از شهادت دارند، ولی در حوزه عاطفی و رفتاری نتوانسته‌اند به یکپارچگی لازم برسند.

بررسی در عوامل مؤثر بر نگرش به مقوله‌های چهارگانه شهادت (و به‌طور کلی به شهادت) حاکی از آن است که براساس یافته‌های این پژوهش می‌توان گفت که دختران نسبت به پسران در نگرش به مفهوم شهادت، شهادت طلبی و ارزش‌های دفاع مقدس به‌طور معناداری از وضعیت مطلوب‌تری برخوردارند و فقط در نگرش این دو گروه (دختران و پسران) در مقوله الگوپذیری از شهدا تفاوت معناداری وجود ندارد (در مورد هویت ملی و دینی نیز همین موضوع، صادق است). این یافته‌ها با یافته‌پژوهش امیری (۱۳۷۹) همخوانی دارد و با یافته‌های نصرآبادی و رفیعی (۱۳۸۵) که معتقدند پسران نسبت به دختران، نسبت به مفاهیم سه‌گانه شهادت از علاقه و آگاهی بیشتری برخوردارند

و همچنین پژوهش بالاخانی (۱۳۸۷) که معتقد است بین نگرش دانشجویان دختر و پسر به مقوله شهادت تفاوت معناداری وجود ندارد، همخوانی ندارد. این عدم همخوانی را می‌توان به نوع مقوله‌بندی مؤلفه‌های شهادت نسبت داد (به عنوان مثال امیری در پژوهش خود به دنبال سطح علاقه و آگاهی است) و یا اینکه این تفاوت می‌تواند ناشی از تفاوت جامعه آماری باشد. اما یافته این پژوهش به‌طور کلی با همه پژوهش‌هایی^۱ که در حوزه دانشجویی ارزش‌ها و نگرش‌های دانشجویان دو جنس را مورد بررسی قرار داده‌اند هماهنگی دارد. چنانچه براساس ظهور و توکلی (۱۳۸۱) نگرش مذهبی دانشجویان دختر دانشگاه علوم پزشکی کرمان، به‌طور معناداری قوی‌تر از پسران بوده است و براساس نوربالا و همکاران (۱۳۸۶) ارزش مذهبی دختران دانشجوی پایه اول به‌طور معناداری بیش از پسران دانشجوی پایه اول دانشگاه شاهد در سال‌های ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۰ بوده است. براساس تحقیق دلخوش (۱۳۸۵) نیز میان دانشجویان پسر و دختر دانشگاه آزاد واحد تهران جنوب از حیث سلسله‌مراتب ارزشی، تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. به گونه‌ای که دانشجویان دختر به‌طور معناداری اهمیت بیشتری برای ارزش خیرخواهی، زندگی معنوی و ارزش‌های سنتی قائل بوده‌اند. پژوهش توسلی و مرشدی (۱۳۸۵) نشان داد که دانشجویان دختر دانشگاه امیرکبیر در مقوله‌های مثبت، شامل باور دینی و انجام مناسک فردی به‌طور معناداری از دانشجویان پسر همان دانشگاه، وضعیت بهتری دارند و در مقوله منفی شامل گرایش به دین خصوصی و برخورد گزینشی با دین، وضعیت پسران بدتر است. یافته‌های سراج‌زاده و فیضی (۱۳۸۶) نیز حاکی از آن است که مصرف تریاک و مشروبات الکلی در دختران دانشجوی ایرانی به‌شدت کمتر از پسران دانشجوی است. همچنین یافته این تحقیق با طرح کلی اکثریت مطلق پیمایش‌های ملی در طول سی سال گذشته راجع به برتری دینداری زنان بر مردان مطابقت دارد (ر.ک: فرجی و کاظمی، ۱۳۸۸).

تأهل نیز به عنوان یکی دیگر از عوامل مورد بررسی، تنها در نگرش به شهادت‌طلبی (به نفع افراد متأهل)، تفاوت معناداری را نشان می‌دهد و در سایر مقوله‌های مورد بررسی نگرش به مفهوم شهادت، دفاع مقدس و الگوپذیری از شهدا تفاوت معناداری بین افراد متأهل و غیر متأهل، مشاهده نمی‌شود. در این زمینه نیز می‌توان گفت که یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش محمدی (۱۳۸۶)، تقریباً همخوانی وجود دارد، چرا که محمدی نیز به عدم تفاوت معنادار بین دو گروه متأهل و غیر متأهل اشاره می‌کند.

۱. منظور پژوهش‌هایی است که گزارش آنها در مجلات معتبر به چاپ رسیده است.

همچنین نتایج پژوهش نشان داد که افراد شاهد نسبت به افراد غیر شاهد از نگرش مثبت تری (به طور معنادار)، نسبت به مقوله‌های چهارگانه شهادت برخوردارند. این یافته با یافته پژوهش‌های غیائوند (۱۳۸۸)، امیری (۱۳۷۹) و محمدی (۱۳۸۶) همخوانی دارد.

در خصوص تأثیر عامل سن نیز باید گفت، نتایج پژوهش حاضر نشان داد عامل سن در نگرش به شهادت طلبی، تأثیر معناداری ندارد، اما نگرش به مفهوم شهادت، دفاع مقدس و الگوپذیری از شهدا با عامل سن، همبستگی معنادار دارد. به عبارت دیگر با افزایش سن، میزان تعمیق در نگرش به شهادت، کاهش می‌یابد. یافته‌های این پژوهش با پژوهش محمدی (۱۳۸۶) همخوانی ندارد. محمدی در پژوهش خود، که بر روی خانواده‌های شهدا و ایثارگر انجام داده است، تأثیر عامل سن را بر نگرش به شهادت مثبت می‌داند. به نظر می‌رسد که اختلاف مشاهده‌شده، به جامعه آماری مورد بررسی در دو پژوهش و نیز محدوده سن مورد بررسی (در پژوهش حاضر، در مورد هویت دینی و ملی نیز این موضوع صادق است) برمی‌گردد. اما یافته‌های این پژوهش، با پژوهش‌هایی که جامعه آماری مشابهی داشته‌اند، همخوانی دارد؛ چنانچه براساس یافته‌های مهram (۱۳۸۴)، ارزش هویت دینی، هویت ملی، هویت علمی، امید به آینده، خویش‌داری و مسئولیت‌پذیری در دانشجویان، با بالا رفتن پایه تحصیلی (سن) کاهش و نمرات هویت اعتیادپذیر، قاعده‌بازی، تقلب و بی‌پروایی در مواجهه با جنس مخالف، به گونه‌ای معنادار افزایش یافته است. براساس ظهور و توکلی (۱۳۸۱) دانشجویان دارای سنوات تحصیلی بیشتر و نیز مقاطع تحصیلی بالاتر دارای نگرش مذهبی ضعیف‌تری نسبت به سنوات و مقاطع پایین‌تر هستند.

برخلاف یافته‌های پژوهش‌های فوق، نوربالا، روشن، فقیه‌زاده، شاکری و محمدی (۱۳۸۶) در مطالعه‌ای تداومی با مقایسه نتایج پرسشنامه دانشجویان دانشگاه شاهد در دو نوبت (بدو ورود و دو سال بعد) دریافتند که ارزش مذهبی چه در نوبت اول و چه در نوبت دوم، جایگاه اول را در مقایسه با ارزش‌های دیگر شامل نظری، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و هنری داشته و تقریباً دارای نوعی ثبات نسبی بوده است. شاید این ثبات ارزش‌های مذهبی را بتوان به فضای دانشگاه شاهد نسبت داد و شاید بتوان این اختلاف نتایج، مربوط به اتخاذ روش طولی^۱ در مطالعه مزبور برخلاف سایر پژوهش‌ها باشد.

۱. مطالعه مذکور، براساس کاوش‌های مؤلفان مقاله حاضر تنها مطالعه‌ای است که برای مقایسه ارزش‌های بنیادین دانشجویان از مطالعه تداومی (طولی) استفاده کرده است. سایر پژوهشگران برای مقایسه ارزش‌ها یا نگرش‌های دینداری دانشجویان سال‌های اول با سال‌های بعدی از روش‌های مقطعی سود جستند که در نتیجه محدودیت‌های خاص خود را به همراه دارد.

براساس یافته‌های پژوهش حاضر، عامل محل سکونت (بومی یا غیر بومی بودن) تأثیری بر نگرش به مقوله‌های چهارگانه شهادت، ندارد. این یافته نیز با یافته پژوهش زحمتکش و بسکابادی (۱۳۸۱) که نگرش دانش‌آموزان را در دو گروه روستایی و شهری، نسبت به سرداران شهید بررسی کردند و نتایج پژوهش آنها نشان می‌دهد که دانش‌آموزان روستایی نگرش مثبت‌تری به سرداران شهید دارند، همخوانی ندارد. این مهم ظاهراً به تفاوت در جامعه آماری دو پژوهش برمی‌گردد. اما لازم به ذکر است که عدم دستیابی نوعی محدودیت هویت دینی و ملی، به عنوان دو عامل که می‌توانند بر نگرش به شهادت تأثیر داشته باشند، در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌های اولیه درباره وضعیت هویت دینی و ملی نشان داد، هویت دینی دانشجویان از بعد عاطفی، در حد مناسبی است، ولی از بُعد شناختی و رفتاری دچار تضاد و سردرگمی می‌باشد؛ به این مفهوم که گرچه به دین علاقه نشان می‌دهند ولی در شناخت و عمل خود دچار چالش هستند. این یافته با یافته‌های پژوهش‌های گنجی (۱۳۸۷) در سطح ایتارگران و گزارش سازمان ملی جوانان (۱۳۸۴) و لطف‌آبادی (۱۳۸۲) در سطح ملی نیز همخوانی دارد. همچنین نتایج به دست آمده از تست‌های هویت دینی و هویت ملی، در این پژوهش با تحقیقات به عمل آمده در جمعیت‌های دانشجویی نظیر موسوی (۱۳۸۷)، توسلی (۱۳۸۵)، سراج‌زاده و جواهری (۱۳۸۰) و میرسندهی (۱۳۸۳) از محبت درصد افراد دارای هویت دینی قوی، متوسط و ضعیف و نیز تفاوت‌های جنسیتی، تطابق بسیاری دارد.

همچنین این یافته‌ها نشان داد که گروه مورد مطالعه، از هویت دینی ملی نسبتاً مناسبی برخوردارند. همچنان که گفته شد، در این بخش بحث اصلی، بررسی دقیق و جزئی وضعیت هویت دینی و ملی گروه نمونه نبود، بلکه هدف بررسی تأثیر این دو عامل، بر مقوله‌های چهارگانه شهادت بود. یافته‌های این بخش از پژوهش با یافته‌های معدود پژوهش‌هایی که این مسئله را مورد توجه قرار داده‌اند (از جمله عزیزی، ۱۳۸۵ و امیری، ۱۳۷۹) همخوانی دارد و نشان می‌دهد که هویت ملی و دینی، تأثیر معناداری در نگرش به مقوله‌های چهارگانه شهادت دارند ضمناً پژوهش‌های انجام‌شده در خصوص ارتباط دینداری و بزهکاری در محیط‌های دانشجویی، مانند موارد زیر را می‌توان مؤید نتایج پژوهش حاضر دانست: براساس یافته‌های علوی و حجتی (۱۳۸۶) در یک مطالعه علی-مقایسه‌ای، وضعیت دینی ضعیف و نگرش سیاسی منفی در دانشجویان دختر دانشگاه کرمان، در ایجاد وضعیت بدحجابی مؤثر بوده است. یافته‌های سراج‌زاده و فیضی (۱۳۸۶)

دلالت دارد که دینداری، با مصرف تریاک و به‌ویژه مشروبات الکلی در دانشجویان شاغل به تحصیل در سراسر ایران رابطه معنادار معکوس دارد.

اساسی‌ترین سؤال بخش پایانی این پژوهش این بود که هر یک از عوامل مذکور تا چه حد، قدرت پیش‌بینی وضعیت نگرش افراد به مقوله‌های چهارگانه شهادت را دارند؟ به عبارت دیگر با داشتن اطلاعات مربوط به هر یک از عوامل مورد بررسی (جنسیت، تأهل، شاهد بودن، سن، سکونت، هویت دینی و هویت ملی) افراد تا چه حد می‌توانیم نگرش افراد را به مقوله‌های چهارگانه شهادت، پیش‌بینی کنیم. تحلیل رگرسیون چندمتغیر، نشان داد که از بین عوامل مذکور، تنها هویت دینی و ملی هستند که قادر به پیش‌بینی نگرش افراد به شهادت هستند. اما نکته قابل توجه اینکه اولاً، هویت دینی قدرت بیشتری (۴۳٪) از هویت ملی (۱۲٪) در پیش‌بینی نگرش افراد، نسبت به شهادت دارد. ثانیاً هویت دینی، در بین چهار مقوله مورد بررسی در نگرش به شهادت، بیشترین قدرت را در پیش‌بینی وضعیت نگرش به مفهوم شهادت (۳۲/۳٪) و نگرش به دفاع مقدس (۲۸٪) دارد، ولی هویت ملی در بین چهار مقوله مورد بررسی در نگرش به شهادت، بیشترین قدرت را در پیش‌بینی وضعیت نگرش به دفاع مقدس (۸/۹٪) و نگرش به شهادت‌طلبی (۷/۱٪) دارد. این یافته به نوعی روایی نتایج پژوهش حاضر را تأیید می‌کند. زیرا هویت ملی، بیشتر با نگرش به دفاع مقدس و شهادت‌طلبی که به نوعی مربوط به روحیه شجاعت و جنگاوری است، در ارتباط است (در مقایسه با الگوگیری از شهیدان که مستلزم نوعی قیودات مذهبی است).

در پایان، تذکر این نکته ضروری است که می‌توان از عدم پیش‌بینی‌پذیری نگرش به موضوع شهادت از طریق متغیرهای متعدد به جز هویت دینی و هویت ملی این پیام مثبت را استنباط نمود، که افراد فارغ از جنس، سن و... نگرش به شهادت خود را انتخاب کرده‌اند. بنابراین با این نگاه می‌توان امیدوار بود که با تغییر مثبت در هویت‌های یادشده، نگرش‌های مزبور در دانشجویان تعمیق یابد و به نتایج عملی چه در زمان حال (الگوگیری از شهیدان) و چه در دوران آینده (دفاع‌های مقدس احتمالی) امیدوار بود.

منابع

۱. ان. اوپنهایم (۱۳۶۹)، طرح پرسشنامه و سنجش نگرش‌ها، ترجمه مرضیه کریم‌نیا، مشهد: معاونت فرهنگی آستان قدس.
- ازغندی، علی‌اکبر (۱۳۸۰)، بررسی دیدگاه مردم سبزوار نسبت به ارزش‌های دفاع مقدس و عوامل مؤثر بر آن، طرح پژوهشی، کنگره سرداران شهید استان خراسان.
- استوتزل، ژان (۱۳۵۴)، روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه علی‌کاردان، تهران: دانشگاه تهران.
- امیری، امیرمحمد (۱۳۷۹)، بررسی نگرش دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان چناران نسبت به سرداران شهید و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- بالاخانی، قادر (۱۳۸۷)، بررسی میزان نگرش دانشجویان به مقوله‌های ایثار و شهادت (مطالعه موردی دانشجویان پیام نور استان اردبیل)، بابلسر: دانشگاه مازندران.
- بختیار نصرآبادی، حسنعلی (۱۳۸۵)، «بررسی میزان علاقه و آگاهی دانش‌آموزان نسبت به مفاهیم شهید، شهادت، ایثار»، بنیاد شهید اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات، نشریه الکترونیکی ایثار پروژه، ش ۱۷.
- بهنر، جود و میکائیل وانک (۱۳۸۴)، نگرش‌ها و تغییر آنها، ترجمه علی‌مهرداد، تهران: جنگل.
- رضایی، احمد و احمد غیاثوند (۱۳۸۶)، بررسی وضعیت روحیه ایثارگری در بین فرزندان شاهد و ایثارگر، بابلسر: دانشگاه مازندران.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۰)، توسعه و تضاد، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- زاهد، سعید (۱۳۸۷)، «میزان گسترش و فراگیری ایثار و شهادت در میان اقشار مختلف جامعه»، نشریه الکترونیکی ایثار پروژه، بنیاد شهید اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات، ش ۱۰، دی ۱۳۸۷.
- زحمتکش، طاهره و مریم بسکابادی (۱۳۸۱)، بررسی نگرش دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان گناباد نسبت به سرداران شهید و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- سازمان ملی جوانان (۱۳۸۴)، «پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های جوانان ایران» (کل کشور)، معاونت مطالعات و برنامه‌ریزی، دفتر مطالعات و تحقیقات.

- _____ (۱۳۸۴)، بررسی تغییرات فرهنگی - ارزشی و آسیب‌شناختی کشور طی سال‌های اخیر، معاونت مطالعات و برنامه‌ریزی، دفتر مطالعات و تحقیقات.
- سعیدی رضوانی، محمود؛ حسین باغگلی و علیرضا سنایی‌پور (۱۳۸۷)، «نگرش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به مفهوم شهادت، دفاع مقدس، شهادت‌طلبی و الگوپذیری از شهیدان»، دانشگاه مازندران: مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت، ص ۱۳۵-۱۷۱.
- _____ و مقصود امین‌خندقی (۱۳۸۶)، گزارش تحلیل مؤلفه‌های سند ملی آموزش و پرورش (حوزه تربیت دینی و اخلاقی).
- عزیزی، جلیل (۱۳۸۵)، «تحلیل ایثار و ازخودگذشتگی با هویت ملی و ابعاد آن در میان جوانان شهر شیراز»، نشریه الکترونیکی ایثار پروژه، بنیاد شهید اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات، ش ۱۱.
- غیاثوند، احمد (۱۳۸۷)، «تحلیل جامعه‌شناختی "دلهره و منزلت" در بین فرزندان شاهد و ایثارگر»، مجموعه مقالات همایش ملی ایثار و شهادت، دانشگاه مازندران، ص ۲۱-۴۸.
- _____ و پریسا دهکردیان (۱۳۸۸)، «بررسی نگرش جوانان نسبت به عملکرد ایثارگران»، مطالعات ملی، سال دهم، ش ۱، ص ۳۱-۴۷.
- فردانش، هاشم و جواد حاتمی (۱۳۸۳)، «تأملی بر مقوله "نگرش"، در حیطه عاطفی برنامه‌های درسی»، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت، پیاپی ۱۹-۲۰، ص ۷۱-۹۷.
- قائمی، علی‌اصغر (۱۳۷۷)، گرایش دانش‌آموزان مدارس راهنمایی شهرستان نیشابور نسبت به سرداران شهید و عوامل مؤثر بر آن، پایان‌نامه کارشناسی، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- قاسم‌زاده مقدم، مرضیه (۱۳۸۶)، سنجش نگرش دانش‌آموزان شاهد مدارس متوسطه شاهد شهر مشهد نسبت به آرمان‌های شهدا، سایت نوید شاهد پایگاه اطلاع‌رسانی فرهنگ ایثار و شهادت.
- کاظمی، یحیی و محمود سعیدی رضوانی (۱۳۸۳)، «مقایسه تأثیر روش‌های تدریس سخنرانی، بحث گروهی و ایفای نقش بر تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به هدف‌های ارزشی درس دینی سال اول راهنمایی تحصیلی»، مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی، س ۱، ش ۱، ص ۳۱-۵۰.
- کریمی، یوسف (۱۳۸۰)، روان‌شناسی اجتماعی، تهران: ارسباران.
- کوهن، آرتور (۱۳۷۸)، تغییر نگرش و تأثیر اجتماعی، ترجمه علیرضا کلدی، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی.

- _____ (۱۳۷۷)، تغییر نگرش و تأثیر اجتماعی، ترجمه علیرضا کندی، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- گنجی، محمد (۱۳۸۷)، «تبیین وضعیت دینداری دانش آموزان و دانشجویان ایتارگر استان اصفهان»، نشریه الکترونیکی ایثار پروژه، بنیاد شهید اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات، ش ۲۰. ص ۵۷۱-۶۰۹.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۲)، «پژوهش در وضعیت و نگرش و مسائل جوانان ایران»، فصلنامه پژوهشی - کاربردی مطالعات جوانان، ش ۱ و ۲ (زمستان ۱۳۸۱ و بهار ۱۳۸۲).
- محمدی، اسعد (۱۳۸۶)، «بررسی نگرش خانواده‌های شهدا و ایثارگر نسبت به ارزش‌های ایثارگری در استان کردستان»، نشریه الکترونیکی ایثار پروژه، بنیاد شهید اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات، ش ۱۶.
- ملک، حسن (۱۳۸۳)، جامعه‌شناسی قشرها و نابرابری اجتماعی، تهران: پیام نور.
- مهرام، بهروز (۱۳۸۴)، «بررسی تحولات نگرشی و هویتی در دانشجویان دانشگاه فردوسی»، نشریه مطالعات تربیتی و روان‌شناسی، دوره ۶، ش ۱، ص ۶۵-۸۰.
- هنرسون، مارلن امی (۱۳۸۱)، نحوه نگرش سنجی، ترجمه هوشنگ ناییبی، تهران: فرهنگ مکتوب.
- Bagozzi, Richard P. (1981), "Attitudes, Intentions and Behavior: A Test of Some Keys Hypotheses", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol.41, issue 4, pp.607-627.
- Breckler, Steven J. (1984), "Empirical Validation of Affect, Behavior, and Cognition as Distinct Components of Attitude", *Journal of Personality and Social Psychology*, vol.47, issue 6, pp.1191-1205.
- Glasman, Laura R.; Albarracin Dolores (2006), *Forming Attitudes that Predict Future Behavior: A Meta-Analysis of the Attitude Behavior Relation*, *Psychological Bulletin*, vol.132, issue 5, pp.778-822.
- Rhine, Ramon J. (1985), "A Concept-Formation Approach to Attitude Acquisition", *Psychological Review*, vol.65, issue 6, pp.362-370.
- Zanna, Mark P.; James M. Olson & Russell H. Fazio (1980), "Attitude-Behavior Consistency: An Individual Difference Perspective", *Journal of Personality and Psychology*, vol.38, issue 3, pp.432-440.